

Tradice a perspektivy české školy a pedagogiky v nadějích a krizích soudobého světa

Někteří se pokoušeli napravovat školy.
 Jiní chtěli napravovat církve a jiní opět státy.
 Jestliže se však všichni současně sami v sobě nenapravíte
 a nebudete-li současně
 napravovat všechno, co vzájemně souvisí,
 nikdy se nedostanete kupředu,
 všechno bude upadat a měnit se v chaos.

J. Á. Komenský

Druhý sjezd pedagogické společnosti po listopadu 1989

Tradice a perspektivy české školy a pedagogiky v nadějích a krizích soudobého světa

řádný plenární sjezd České pedagogické společnosti při ČSAV spojený s pracovní konferencí ve dnech **20. a 21. listopadu 1992** v areálu Univerzity J. E. Purkyně v Ústí n. Labem, v budově pedagogické fakulty, Hoření ul. 13.

Plenárního sjezdu a pracovní konference se zúčastnily delegace všech po-
boček České pedagogické společnosti, s radostí byli přivítáni hosté z blízkého
i vzdálenějšího zahraničí, zástupci Slovenské, Polské, Bulharské, Maďarské,
Slovinské a Chorvatské pedagogické společnosti. Celkem bylo přítomno 170
účastníků.

Organizačního zabezpečení sjezdu se ujali pracovníci Univerzity
J. E. Purkyně v Ústí n. L. pod vedením prorektora doc. dr. J. Vomáčky.
Místo jednání pro plenární zasedání i pro práci v sekcích, pro přátelská
setkání, stravování i ubytování bylo bezchybně připraveno a dokonale fun-
kční. J. M. Prof. Dr. J. Kupka, CSc., rektor UJEP, pronesl svůj projev po
návratu z USA na závěr konference a pozval členy výboru a zahraniční hosty
ke krátké návštěvě.

Hlavní části programu byly: Zpráva hlavního výboru ČPdS při ČSAV za
uplynulé období a úvod do problematiky konference, volba sjezdových ko-
misí, koreferáty garantů odborných sekcí konference, práce v sedmi sekcích,

kulatý stůl s besedou o činnosti ČPdS, referáty zahraničních hostů, zprávy ze sekcí, zprávy komisí, schvalování stanov a volby nového hlavního výboru.

Přehled problémů odborných sekcí konference i ČPdS

- A – Filozofie výchovy a obecná pedagogika — Prof. Dr. S. Kučerová, CSc.
- B – Dějiny pedagogiky — Doc. Dr. D. Čapková, DrSc.
- C – Srovnávací pedagogika — Prof. Dr. V. Pařízek, DrSc.
- D – Pedagogická psychologie — Prof. Dr. Z. Helus, DrSc.
- E – Školní pedagogika a reformy — Prof. Dr. J. Kotásek, CSc.
- F – Didaktika obecná a oborová — Prof. Dr. F. Malíř, DrSc., Prof. Dr. J. Maňák, CSc.
- G – Sociální pedagogika, výchova k hodnotám a pedagogika volného času — Doc. Dr. Z. Jesenská, CSc.
- H – Pedeutologie a teorie školské správy — Prof. Dr. B. Blížkovský, CSc.
- CH – Pedagogické měření a metodologie pedagogického výzkumu — Ing. P. Byčkovský, CSc., Doc. Dr. J. Mareš, CSc.
- I – Speciální pedagogika — Dr. V. Linc

Zpráva výboru ČPdS při ČSAV a úvod konference

Blížkovský, B., předseda ČPdS při ČSAV

V naší době
se lidské dějiny stávají
stále více závodem
mezi výchovu a katastrofou.
G. H. Wells

Milé kolegyně, milí kolegové, draží hosté, vážené shromáždění,
scházíme se v době nebyvalých nadějí i obav. Těžko sčítat čeho je více. Nedávné šance jako by se vytrácejí, proměňují se v problémy, které mají zřejmě komplexnější i osudovější charakter, než si většinou připouštíme. Perspektivy demokratické Evropské unie jsou nadále strhující. Vize „konce dějin“ Fukujamy vyznívá triumfalisticky. Sílí kritiky a tendence futurologické, restaurační i realistické. Poslední zpráva „Římského klubu“ konstatuje

první globální krizi a náš stát, založený před tři čtvrtě stoletím na ideách humanitní demokracie se podařilo opět rozložit.

Téma i kontext našeho jednání vyžaduje proto plné soustředění, historický i mezinárodní nadhled, kritické zvážení alternativ, navázání na tradice a hodnoty osvědčené i nová paradigmatata, novou orientaci. Dnes opravdu není doba, kdy o nic nejde. Naléhavě potřebujeme odborně fundovanou koncepci a ne programovou bezprogramovost, krátkozraký utilitarismus a omezený izolacionalismus od světového dění.

Naše setkání sleduje dvojí cíl, je řádným sjezdem ČPdS při ČSAV spojeným s vědeckou pracovní konferencí uzavírající jubilejní rok J. A. Komenského, 55. výročí úmrtí T. G. Masaryka, hodnotící naši situaci a odbornou činnost v době turbulentních změn po 3. výročí 17. 11. 1989.

Dovolte, abych nejprve podal zprávu o činnosti hlavního výboru ČPdS při ČSAV za uplynulé více než dvouleté období od 26. 5. 1990 do 20. 11. 1992 a připojil několik úvodních myšlenek k naší konferenci.

Průběžné informace ve zpravodaji i ve zvláštních listech adresovaných všem členům dovoluji, abych připomenul jen základní směry, výsledky i problémy naší činnosti. Uvede pouze fakta významná pro naše jednání.

Odborné zhodnocení bezmála třicetileté historie ČPdS při ČSAV nás čeká. Její vznik r. 1964 byl nesporně výrazem ozdravných proudů 60. let. Slibné začátky — vzpomeňme aspoň „ducha Trnavy“ a metodologické konference v Olomouci — však záhy vystřídal třetí vlna totalitních represí po sovětské okupaci, která dovršila zdecimování našich řad, zahájené okupací fašistickou a gradované čistkami poúnorovými. I když ani v nejtemnějších dobách neustalo hledání cestíček světla, listopad 1989 naši Společnost v dobrém stavu nezastihl. Přes urgence trvalo bývalému hlavnímu výboru půl roku, než se odhodlal svolat mimořádný sjezd v Brně dne 26. 5. 1990. Déle nebylo možné totiž vyčkávat — měsíc předtím (27. 4. 1990) byl v Bánské Bystrici zvolen nový výbor Slovenské pedagogické společnosti při SAV.

Ke cti našeho oboru budíž připomenuto, že to intenzivní práce na obnove československé vzdělanosti nezdrželo, začaly hned po listopadu i před ním. Již koncem ledna 1990 byla např. oběma novým ministrům předána prvá komplexnější expertíza k nejnutnější reformě základních a středních škol (Pedagogická orientace č. 1.) iniciovaná a podporovaná ministrem L. Kováčem a v podstatě ignorovaná ministrem M. Adamem.

Náš prvý polistopadový výbor ČPdS byl zvolen v Brně 26. 5. 1990. Funkci předsedy vykonával do konce roku 1990 prof. dr. J. Kotásek, od 1. 1. 1991 prof. dr. B. Blížkovský. Z úsporných i provozních důvodů se od 1. 3. 1991 přesunul na Masarykovu univerzitu i sekretariát Společnosti.

Byli jsme si vědomi, že úkoly, před kterými stojíme, přesahují naše fun-

kční období i možnosti. Přesto jsme se s nimi potýkali, myslím, s elánem. Tak mnohé překážky jsme však přece jen nečekali. Mohli jsme být mnohem dál, kdyby naše i učitelské odborné iniciativy nacházely příznivější odezvu.

Od počátku se nová orientace činnosti ČPdS dařila lépe mimo Prahu, než v Praze, kde ve stínu velkých události oživovala pobočku hlavně naše vědecká tajemnice doc. dr. Z. Jesenská. Nový výbor pražské pobočky v čele s kolegou doc. Ing. P. Byčkovským byl vlastně zvolen až počátkem tohoto měsíce. Není divu, že vznikaly i jisté odstředivé tendence a že jsme se tu setkávali i s názorem, že by bylo lepší založit Společnost novou. Pasivita na straně jedné a pseudoradikální i nihilistické postoje na straně druhé jsme trpělivě překonávali po Masarykovsku: konkrétní, cílevědomou, soustavnou konstruktivní práci se všemi ochotnými. Oborový i společenský význam naší akademické společnosti volně přičleněné k ČSAV (od 1. 1. 1993 k ČAV) je podle našeho názoru mimo pochybnost. Rada vědeckých společností též velmi významně usnadňuje naši kooperaci s desítkami vědeckých společností u nás i v zahraničí.

Velkou překážkou je rozšířená i rozšiřovaná nedůvěra v naše obory. V povědomí odborné i laické veřejnosti přetrvávají i antipedagogické postoje. V obtížných podmínkách oprávněné i neoprávněné kritiky, často i v situaci paušálního odmítání, jsme krok za krokem usilovali o postupnou rehabilitaci československé školy i pedagogiky. „Filipiky proti Misomúsům“ jsou opět svrchovaně aktuální.

Na mimořádném sjezdu jsme si předsevzali obnovu odborné úrovně a humanitně demokratické orientace našich oborů, přemáhání důsledků často až servilní a lokajské služebnosti některých pedagogů vůči totalitní ideologii a moci, podporu konkrétního, nezávislého, odborně kompetentního pedagogického myšlení i jednání, odpovídajících našim humanitně demokratickým tradicím i soudobým světovým trendům. Shodli jsme se i na překonávání izolace naší pedagogiky od života škol, od pedagogického rozhodování a dění, od hraničních oborů věd a kultury, od našich dobrých národních tradic i od širších souvislostí soudobého lidského života a světa.

Největší pozornost jsme věnovali utváření příležitostí pro konkretizaci nových hodnotových orientací, pro tvůrčí dialogy, pro kritické myšlení, pro hledání nových projektů a perspektiv na užších i širších **poradách o nápravě věcí pedagogických** (od besed na školách, v pobočkách, klubech, přes rozšířená zasedání hlavního výboru, okresní, regionální i celostátní konference, až po světové kongresy). I když mnohé neodpovídalo představám účastníků, ani představám našim, myslím, že i zakládající členové potvrdí, že tak bohatá nabídka dosud u nás nebyla. Jen v letošním roce se u nás konaly 3 významné světové konference:

- Odkaz J. A. Komenského a výchova člověka pro 21. století (Praha 23.-27. 3. 1992)
- Československo — Evropa a svět, věda a umění v mezinárodních souvislostech (Praha – Bratislava 25. 6.-2. 7. 1992)
- Demokracie — výchova a rozvoj (Světový kongres srovnávací pedagogiky — Praha, 8.-14. 7. 1992)

Navíc se v Praze 9.-10. 4. 1992 sešlo zasedání Evropské asociace učitelského vzdělávání (ATEE).

Připočteme-li k tomu řadu významných akcí ve všech místech našich poboček (Praha, Ústí nad Labem, České Budějovice, Hradec Králové, Plzeň, Ostrava, Olomouc, Brno) i mimo ně (zejména v Přerově, Uherském Brodě, Hodoníně) a znovuotevřené kontakty zahraniční, nebylo v lidských silách vše absolvovat, náležitě zhodnotit a zažít. I proto jsme svolali tuto konferenci, abychom se vzájemně informovali a oddělovali zrna od plev.

Naši polistopadovou situaci a orientaci jsme se pokoušeli zmapovat v březnu 1991 v Brně na celostátní konferenci „J. A. Komenský a přítomnost“ za účasti téměř 500 delegátů z celé ČSFR. Odborný, společenský i státotvorný význam tohoto setkání je srovnatelný s prvním sjezdem československého učitelstva r. 1920 za účasti prezidenta T. G. Masaryka. Základní programové cíle formulované na této konferenci (Pedagogická orientace č. 1.) mají dlouhodobější charakter, zůstávají v platnosti i pro naše jednání. Jde o **kritickou, ale objektivní analýzu** předlistopadového období, v kterém se nepochybně udělalo i kus poctivé práce. Dnes k tomu ovšem přistupuje i kritické hodnocení let polistopadových. Víme vůbec např. co se fakticky odehrává v našich školách, jaká je úroveň vnitřní pedagogické práce a výchovně vzdělávacích výsledků? Nadále jde o **koncepční reálné programy** zdokonalování československého školství i věd o výchově i o konkrétní expertízy a zdůvodněné návrhy k jejich postupnému uskutečňování.

Z průběhu dosavadních konferencí vyplývá i následující doporučení. Poznali jsme, že nestačí zdůraznit aktivní vklad každého účastníka, vyložení pracovní a programový ráz našich jednání, potřebu soustředění na hlavní problémy a ohleduplné hospodaření s časem. Stále naléhavější je i atmosféra vzájemné tolerance, klima akademické svobody i odpovědnosti, pluralita zdůvodněných názorů, v níž se nikdo nemusí obávat otevřeně pronést svůj názor, v níž existuje právo na omyl, v níž se diskutuje zásadově, se zápallem, ale věcně, v níž se i rapíry poznávání střetávají kulturně. Spektrum našich specializací, postojů, zájmů, očekávání i potřeb se rozšířilo natolik, že nelze každému vyhovět zcela. Zatím co někteří jsou zklamáni, že závěry nejsou dost konkrétní, druzí jsou dotčeni i pro pouhý doporčení. Přesto

— či právě proto — se domníváme, že společná setkání ke komplexnějším otázkám mají čas od času smysl. Zejména dnes, v období velkých, překotných i chaotických změn se potřebujeme lépe orientovat, funkčně sdružovat, bezprostředně informovat i inspirovat a stimulovat. Využívat synergického efektu týmového hledání. S vědomím různosti i sounáležitosti hledat a nacházet nezbytný **konsensus**, bez něhož se každá pospolitost rozpadá.

Ve zprávě za r. 1991 jsme konstatovali: „zastoupení kompetentních odborníků v decizní sféře je nadále tak nedostatečné, že míra subjektivismu v rozhodování o otázkách výchovy a vzdělávání stále spíše narůstá, než klesá“. Obnovujeme proto postupně **činnost 10 odborných sekcí** a po vzoru lékařů jsme i my podnítili ustavení nezávislé, samosprávné a otevřené **Rady pedagogických věd** s nejvyšší možnou odbornou i morální autoritou, jako výraz oborové odpovědnosti i obecně prospěšné iniciativy. Jejím hlavním posláním je omezování subjektivismu, objektivizace předkládaných reformních návrhů a prohloubení celkového optimalizačního vlivu našich oborů na výchovu a vzdělávání dětí, mládeže i dospělých. Rada dosud přijala a kompetentním činitelům předala 3 závažná doporučení: ke školské reformě (Pedagogická orientace č. 4), k rozvíjení oborových didaktik a ke vzdělávání učitelů (Pedagogická orientace č. 5), která jsou východiskem i pro příslušné sekce našeho setkání. Všem, kteří se na odborné činnosti Rady pedagogických věd podílejí (či budou podílet) náleží plné uznání.

Naše práce by nebyla nic platná, kdyby o ní nikdo nevěděl. O naši vzájemnou informovanost a publicitu s mimořádným vypětím pečuje redakční okruh „**Pedagogické orientace**“ v čele s prof. dr. S. Kučerovou. Odborný kvartálník a zpravodaj ČPdS při ČSAV i SPdS při SAV „Pedagogická orientace“ se zatím daří držet při životě spojenými silami vydavatelů, odběratelů, radikálními úsporami i aktivním hospodařením. Je potěšitelné, že stoupá zájem o tento časopis na školách. Jednotlivá čísla vycházejí dle potřeby v nákladu 1 200–2 000 ks, prodávají se a jsou téměř rozebrána. Projevem uznání za prvních pět čísel znovu obnovené Pedagogické orientace je i zvláštní příspěvek Rady vědeckých společností, dovolující vydat referáty této konference.

Přispěli jsme též svými úspěšnými protesty proti necitlivé dani z periodik k záchraně aspoň některých pedagogicko-metodických časopisů. I tak byla jejich struktura, frekvence i náplň podstatně redukována a jejich další existence není bez rizik.

Celá řada neuvážených opatření způsobila téměř „stopstav“ vydávání pedagogické odborné literatury. Ani svrchovaně potřebná díla např. z oblasti pedagogické axiologie, která byla po desetiletí z ideologických důvodů odmítána, nenacházejí dnes ediční možnosti. Uvedená situace je v příkrém

rozporu s našimi aktuálními i budoucími potřebami, ohrožuje naši vzdělanost. To je též důvodem pro iniciativní návrh ČPdS na obnovu svépomocného osvětového a učitelského nakladatelství „**Dědictví Komenského**“, které bylo založeno roku 1892 při oslavách 300. výročí narození J. A. Komenského a které v dalších desetiletích vydalo většinu odborné literatury našich oborů.

Svépomocné ediční možnosti se rýsují. To hlavní nás však čeká. Dokážeme nabídnout hodnotné, čtivé i prodejné tituly? Obhájíme čest české pedagogiky i v soudobých podmínkách? Šanci máme. Záleží na každém z nás. Jako první krok vypisujeme pod názvem „Dědictví Komenského“ stálou autorskou soutěž původních pedagogických prací od brožur, zachycujících konkrétní zkušenosti, až po čtivé odborné monografie. Prvé nabídky bychom rádi soustředili již do 28. 3. 1993. Soutěž je samozřejmě přístupná všem tvořivým z Československa i zahraničí. Chceme tak podpořit vydávání dobrých knih pro celou českou i slovenskou pedagogickou obec.

Slibně se rozvíjí naše kooperace s hraničními vědeckými společnostmi doma i v zahraničí. Nejtěsnější byly přirozeně naše pracovní kontakty se Slovenskou pedagogickou společností při SAV. Vydáváme společně „Pedagogickou orientaci“, otevřená je příprava pedagogických encyklopedií i vysokoškolské učebnice pedagogiky. Je naším vroucím přáním, aby se funkční česko-slovenské vztahy prohlubovaly na pedagogickém poli i nadále. Horovat pro Evropské společenství a zároveň zanedbávat jeho česko-slovenskou dimenzi je nelogické i nemorální. Jiří Dienstbier i jiní odsuzují utváření nových mezí jako „holý nesmysl“. Znalci odkazu Masaryka Tomáše i Jana potvrdí, že oba by mnohé naše současné představitele pranýřovali za projevy omezeného českého i slovenského separatismu, za neodpovědné přehlížení nejvlastnějších tradic i zájmu našich národů, za povzbuzování sil, které vyvolaly 1. a 2. světovou válku a dosud se nesmířily s jejich výsledky, za oslabování demokracie a stability ve střední Evropě.

Nás přirozeně zajímají hlavně pedagogické příčiny i důsledky toho, co prožíváme. Zkušenosti vyspělých zemí přece potvrzují, že emancipační i integrační snahy jsou slučitelné. Jestliže se to dnes u nás nedaří, není na vině jen evidentní selhání mnohých politiků, jde i o důsledky občanské nedovzdělanosti, vyvolané totalitními deformacemi naší školy a pedagogiky. Není zřejmě náhodné, že většina těch, kteří dnes tak vehementně prosazují zrušení jakékoliv právněpolitické kontinuity Československa, neměla ani možnost hlouběji zažít humanitní a demokratické ideály, na nichž bylo založeno. Odkaz největší osobnosti našich moderních dějin T. G. Masaryka náležitě neznají. Mnozí si stále pletou vznik ČSR a „VŘSR“ a pokud si vzpomenu na 28. 10., pak je to pro ně „Den znárodnění“. Podobné tra-

gické anomálie soudobého světa by měly být pro nás výzvou k opravdové konkrétní výchově k humanitní demokracii i pro mnohem intenzivnější výchovu k mezinárodnímu porozumění v celé střední Evropě i jinde. Skvělý příklad pedagogického řešení francouzsko-německých vztahů je nám k dispozici.

Navázaly jsme dobré kontakty s našimi psychology, sociology i filozofy i s řadou sesterských pedagogických společností v zahraničí. Jsme šťastni, že čelní představitelé Polska, Maďarska, Slovinska i Bulharska jsou tu přítomni. Děkujeme i za projevený zájem řady dalších zemí. Těšíme se na konkretizaci naší další spolupráce, otevřené všem.

Nejvýznamnější vědecké i mezinárodní aktivity ČPdS souvisely přirozeně se světovými oslavami 400. výročí narození J. A. Komenského. Podnítili jsme např. vyhlášení „Roku výchovy a vzdělávání“. Úspěšným startem k tomuto jubileu bylo již vzpomenuté setkání tvůrcí pedagogické obce Československa v Brně 25.–26. 3. 1991. Závěrem Roku výchovy a vzdělávání dáváme k úvaze, zda by se naše Společnost neměla přihlásit k stále aktuálnějšímu odkazu J. A. Komenského i ve svém názvu — místo ČPdS při ČSAV „ČPdS J. A. Komenského“.

Souvislosti s přípravou světového kongresu srovnávací pedagogiky v Praze (9.–14. 7. 1992) byla ČPdS přijata za člena Světové společnosti pro srovnávací pedagogiku (CESE). Prvé významné pracovní kontakty jsme navázali i s akademickými pedagogickými společnostmi Rakouska a SRN („Österreichische Pädagogische Gesellschaft“ a „Deutsche Gesellschaft für Enziehungswissenschaften“). Za zmínku stojí naše účast na 13. kongresu DGfE v Berlíně 16.–17. 3. 1992, řešícím situaci pedagogických věd mezi modernou, krizí moderností a postmodernou, na zasedání ATEE v Lyonu i na zasedání expertů Rady Evropy o sekundární školství na téma „Autonomie a odpovědnost školy“ (Fuldata, 5.–7. 10. 1992). Stále bohatší vědecké a odborné mezinárodní aktivity vykazuje rostoucí počet našich členů, poboček i pracovišť.

Závěrem zprávy o činnosti výboru ČPdS dovolte malou statistiku. Za 30 měsíců našeho funkčního období od června 1990 do listopadu 1992 zasedal Hlavní výbor 12 × (z toho 4 × rozšířeně), Rada pedagogických věd jednala 4 ×. ČPdS má 8 poboček a 10 odborných sekcí. Máme 402 členy. Došlo i k jejich poměrně výrazné obměně. Od 26. 5. 1990 136 členů své členství zrušilo, 26 členů zemřelo a 92 členů bylo nově přijato. Vážným problémem jsou „mrtvé duše“, více jak 100 členů dluží své příspěvky. Počtem členů náleží ČPdS k menším společnostem, nejlivnější i nejbohatší společnosti mají až 3 000 členů. Samotná „Jednota matematiků a fyziků“ má 4 × více členů než my. V tomto směru nám mohou být příkladem naši předchůdci v období 1.

ČSR, kterým se kolem Škol vysokých studií pedagogických podařilo vytvořit mimořádně hodnotná i vlivná reformní hnutí tvůrčích teoretiků i praktiků. Dobrému výběru nových členů nutno proto věnovat větší pozornost, každý z nás by měl ještě v tomto školním roce získat aspoň jednoho pokračovatele i z řad tvůrčích učitelů, ředitelů a dalších vedoucích pedagogických pracovníků, kteří mají hluboký zájem a předpoklady pro odbornou práci. V první řadě jde samozřejmě o zkvalitnění naší členské základny.

Zprávu o hospodaření Společnosti přednese dr. J. Beran za revizory. Uvedu jen, že příštímu výboru předáváme Kč 100 000,- získaných aktivním hospodařením, z úspor, z prodeje Pedagogické orientace i z dotace k vydání odborných referátů této konference. Od počátku naší činnosti bylo zřejmé, že nemůžeme hospodářit tak, jako před listopadem, kdy většinu dotací spotřebovaly mzdy aparátu a jiné interní účely na úkor odborné činnosti. Roční příspěvek Kč 50,- náleží k nejmenším. Skládá se z příspěvku členského (Kč 20,-) a z příspěvku na časopis (Kč 30,-). Za Kč 30,- dostává každý člen čtyři čísla Pedagogické orientace na svou adresu (jedno číslo za Kč 7,50), má tedy nejvýraznější slevu. Náklady na jedno číslo Pedagogické orientace přesahují přitom Kč 30,-.

Máme připravené i nové stanovy. Věnujte proto, prosíme, jejich návrhu pozornost. Hlavní dík za úpravy náleží pražské pobočce, konkrétně kolegyni E. Opravilové a kolegovi P. Byčkovskému. Domníváme se, že podporují akademickou svobodu i plnou samosprávu poboček, sekcí a dalších týmů, orientují k vyšší odbornosti, demokratičnosti i odpovědnosti naší pedagogické obce.

V duchu vašeho pověření jsme se snažili pracovat cílevědomě, konstruktivně, s plným nasazením. Vykonáno bylo nemálo, **v ovlivňování pedagogického rozhodování i dění však stále narážíme na značnou setrvačnost i resistenci.** Určité výsledky jsou, vyžadují ale neúměrně mnoho úsilí i času. Proces přesvědčování naší decizní sféry o potřebě takové samozřejmosti jako jsou tzv. standardy (projekty minimálních výchovně vzdělávacích výsledků) — jejichž význam se dnes běžně uznává — trval např. dva roky, od ledna roku 1990.

I v překonávání slabin a jednostranností našich oborů jsme stále na počátku. Nelze se s tím spokojovat, nejdůležitější je být na správné straně. Období opravdové všenápravy v duchu potřeb Evropské unie 21. století nás teprve čeká, může u nás probíhat dokonce v podmínkách těžších, než máme dnes. Vůči našim nedostatkům nutno proto vystupovat mnohem kritičtěji, a naopak konkrétní pozitivní výsledky naší práce bychom měli více podporovat i popularizovat. Soupis všech nových skript, sborníků a knižních

publikací vydaných v regionech poboček po 1. 1. 1990 zůstal nesplněn a měl by proto náležet k prvním úkolům příštího roku Společnosti.

Mezinárodní srovnávání nevyznívá jen v náš neprospěch. Dobře se učit ode všech dokáže jen člověk s vyvinutým vědomím vlastní identity. Zatím až příliš často vyléváme s vaničkou i dítě. I naše trpké zkušenosti náleží k našim potenciálům, máme na co navazovat, máme s kým spolupracovat. Začali jsme s obnovou naší členské základny, máme odborný kvartálník, Radu pedagogických věd, její doporučení, obnovujeme odborné sekce a kluby, získali jsme cenné zkušenosti ze světových kongresů, máme i jisté úspory na další nejnnutnější činnost.

Využijeme-li dobře naše tradice a otevřenější zahraniční kontakty, máme se o co opřít a pokračovat v našem poslání. Podaří-li se nám předkládat konkrétní analýzy i konstruktivní projekty, rozvinout vazby s tvůrčí praxí, překonávat pasivitu, netrpělivost, dezorientující, odstředivé i chaotické tendence, podaří se nám dost.

Chtěli bychom být Společností funkční, která pomáhá ke svépomoci, která sdružuje a porovnává všechny alternativy kultivace člověka a lidského světa od školy zrození až po školu stáří, od pedagogiky požímané exaktněji až po směry hermeneutické a duchovědní, od pedagogiky vojenské, až po pedagogiku náboženskou.

Jsme pro pluralismus zdůvodněných názorů, našemu přesvědčení se přičítají jen názory neodborné, nehumánní a nedemokratické, postoje neodpovědné, pověřené a antipedagogické. Chceme být Společností, kde každý má své přesvědčení, svou identitu, kde však též nevyhasla touha po dialogu, vyslechnutí druhého, po vzájemnosti a jisté solidaritě, kde je možné hledat, docilovat kompromisů i jistého odborného konsensu. Jsme pro mnohost jednoty a jednotu mnohosti. Jsme pro Společnost, v níž je možné nesouhlasit a nedělat si tím nepřátele. Zkrátka společenství pomáhající v odborné práci nám všem a pro všechny. Společenství, kde každý člen nalezne i nezbytnou záštitu, vyjde-li v zájmu dobré věci „s vlastní kůží na trh“. Společnost, která by gradovala naše odborné i morální kompetence, která by nám připomínala i naši odpovědnost.

Potřebujeme hlavně členy, kteří by byli důstojnými pokračovateli českého pedagogického myšlení v duchu tradic J. A. Komenského, národních buditelů, G. A. Lindnera, T. G. Masaryka, O. Kádnera, J. Hendricha, O. Chlupa, Jana Uhra, V. Příhody, J. Patočky i jednoho ze zakládajících členů naší Společnosti F. Singuleho.

Dovolte ještě úvodní slovo ke konferenci o tradicích a perspektivách české školy a pedagogiky v nadějích a krizích soudobého světa. Nejde jen o školu a pedagogiku, jde o naši vzdělanost, morálku, kulturu,

podnikavost v nejširším smyslu, o naše rovnoprávné postavení a mezinárodní vztahy v Evropě. Naše tematika je komplexní, programová. Ukládá nám ji profesionální odpovědnost, naše národní existence, doba, kterou prožíváme.

Nejde o téma nové, úspěšně je řešil již J. A. Komenský i T. G. Masaryk. Vynořuje se vždy, když dochází k závažným historickým proměnám. Aní my nechceme projednávat naše tradice a perspektivy samoučelně, hledáme především soudobou pedagogickou orientaci, funkčnější výběr základních výchovně vzdělávacích hodnot, poznání jejich historické kontinuity i diskontinuity. Jde o celkové kritické zhodnocení idejí, které by byly co nej-spolehlivějším základem výchovy — přítomné i budoucí, které poskytují dostatečný výhled i nadhled, otevírají nové možnosti, omezují rizika, podporují naše přednosti a napravují naše vady: odpovídají žádoucímu vývoji Evropy i soudobého světa.

Jde o téma otevřené, obecné i jedinečné. Jeho specifčnost za nás nikdo nevyřeší. Filozofii české školy a pedagogiky, problémy naší identity či konformity, otázky výběru národních výchovně vzdělávacích hodnot nelze přejímat, musíme si je řešit především my sami. Zároveň jde však o otázky více či méně společné, mezinárodní, které sami nevyřešíme, které vyžadují i těsnou kooperaci s ostatními národy. Pojetí naší konference je proto systémové a otevřené, odpovídá známé výzvě „mysli globálně, jednej lokálně“. Zahrnuje dimenzi osobnostní, školní, regionální, národní, evropskou i světovou. Nejde o nadsázku. Od časů, kdy rektorem Karlovy univerzity byl Jan Hus, přes Komenského, K. Havlíčka Borovského, F. Palackého až po T. G. Masaryka, byla česká otázka spojována s realizací hodnot všelidských. **Jde o smysl existence naší i ostatních národů Evropy** (především střední) **na prahu 21. století.** Jde o vztah výchovy národní a nadnárodní, interkulturní. **Jde o vztahy mezi univerzalitou, pluralitou i singulární identitou lidského života a světa vůbec.** Bez postžení tohoto širšího kontextu nepokročíme výrazněji ani v řešení kardinální pedagogické otázky dneška: „**Co činit, aby rozporuplná životní situace lidí moderní civilizace byla vůbec (nebo aspoň podstatně lépe, než dosud) pedagogicky zvládnuta?**“

„Svět se mění tak rychle, že výchova a vzdělávání nestačí ani reagovat“, konstatoval např. předseda VIII. světového kongresu srovnávací pedagogiky W. Mitter v Praze r. 1992. Mnohem závažnější než množství a tempa změn jsou však jejich kvality, hodnotové významy a vývojové trendy. V tomto směru přibývá zřejmě více hrozeb, než nadějí.

Ani naděje vkládané do demokratických změn střední a východní Evropy nejsou již tak optimistické jako dříve. „Jen náprava důsledků občanské války v Jugoslávii si vyžádá nejméně 50ti let úsilí“, připomenul v létě 1992 na

světovém kongresu v Praze M. Vorbeck z Evropské rady ve Štrasburgu. **Obnovu demokracie brzdí často více bída duchovní, než materiální,** projevují se nebezpečné kyvadlové efekty, hrozí i extrémní tendence bojující proti staré totalitě zaváděním nové totality. Důsledky pověstné „Berlínské zdi“ nejsou ještě překonány a již se zakládají nové „zdi“ v hlavách a srdcích lidí, mezi národy i státy. Budoucí Evropa však potřebuje rozhodně více konstruktivních kooperací, než hranic a destruktivních separací.

„To hlavní, co chybí zemím střední a východní Evropy, jsou nové konstruktivní i adekvátní cíle“, prohlásil přední expert Světové banky Stefan Heynemann v létě 1992 v Praze na Světovém kongresu o výchově, demokracii a rozvoji. „Naše současná civilizace spočívá materiálně na mimořádně úspěšné technologii a duchovně prakticky na ničem“, konstatuje poslední zpráva „Římského klubu“. Rozpor mezi kvalitativně novým propojením sociálně přírodních ohrožení lidského světa a převažujícím egocentrickým způsobem lidského života je nadále neúnosný. Potřeba nového hodnotového systému, jenž by se stal základem nové životní stability jednotlivce i společnosti, je akutní. Výchova k nové kvalitě lidského života se pokládá za univerzální klíč k lepší budoucnosti. „Obecná porada o nápravě věcí lidských“ je znovu prioritou priorit. Dramatický průběh 20. století tak potvrzuje poválečný výrok anglického sociálního kritika Herberta Wellse: „V naší době se lidské dějiny stávají stále více závodem mezi výchovou a katastrofou“.

Hodnoty Masarykova humanismu, demokratismu a kritického realismu jsou proto dnes aktuálnější, než kdykoliv dříve, mají trvalou platnost, **náleží k nejcennějším základům kultury československé i všelidské.** Chceme-li se vyvarovat dalších osudových omylů, měli bychom je dodržovat, bránit a tvořivě rozvíjet a ne se od nich odvracet. Při zrodu Československa vyzýval T. G. Masaryk k „revoluci hlav a srdcí“. Tvoříce nové poměry, chceme tvořit nové lidi, slibovali jiní. Jen málo z toho se uskutečnilo. Dosud si všichni ani plně neuvědomujeme, proč. Největší etikou, politickou, hospodářskou i kulturní krizí naší novodobé historie, v které jsme se po rozpadu první ČSR na půlstoletí vinou nesnášenlivých a prospěchářských totalitních režimů octli, způsobil i náš odvrát od připomenutých ideálů. Všelidské hodnoty moudré humanitní demokracie a harmonického rozvíjení člověka, společnosti i přírody naší vlasti ukazují proto i nejspolehlivější cesty z našich labyrintů soudobých.

Závěrem nelze než apelovat k odpovědnosti všech bez výjimky za obranu základních hodnot národních i všelidských. Naše historie i současnost potvrzuje, že nejsou zdaleka tak samozřejmé, jak by se mohlo zdát. I na pedagogické činnosti nemálo závisí, zda se připomenuté hodnoty promění v reálné zdroje kultivací nebo v ohrožené, hynoucí vzácnosti. **Výchova ne-**

ní totiž jen projevem humanismu, je i jeho produkcí, je základním prostředkem jeho uplatňování a rozvíjení v reálném životě.

Nebývalá rizika moderní doby, plynoucí z nechtěných důsledků enormní lidské aktivity, z masového odcizování se člověka přírodě, druhým lidem i sobě samému, z lidské zaostalosti, nedbalosti i organizované zločinnosti, zneužívající všeho k úzce prospěchářským i agresivním cílům, dosahující rozměrů hrožících obecnou zkázou lidského světa. Není proto divu, že se do centra pozornosti novodobé všenápravy dostává axiologie. Oč hlubší a všestrannější jsou nemoci doby dnešní, o to naléhavější je patřičná hodnotová orientace veškerého lidského poznávání, jednání i hodnocení. **Pedagogická axiologie a výchova hodnot se stává zřejmě novou nadějí i dominantou světové pedagogiky na prahu 21. století.**

Pro ilustraci dva zážitky z mého dětství prožitého zde — v severních Čechách. Mají, myslím, co říci k naší tematice. Nedaleko odtud, v bývalých Ervenicích, jsem začal chodit do moderní Masarykovy školy. Rád vzpomínám i na výlety na záměček Jezeří, do krásných Krušných hor. Dnes náleží tato oblast k nejpostiženějším místům Evropy. Zámek Jezeří trčí nad vydolovanou propastí, Ervenice neexistují. Co vše se za jeden lidský život změnilo! Druhý zážitek je z Ústí nad Labem před druhou světovou válkou. Na náměstí jsem tu poprvé poznal typický jev 20. století: davy lidí, demagogické projevy, tlampače, bubny, píšťaly, standardy, henleinovská hesla — zkrátka propagandu masových shromáždění. Karel Čapek ji tehdy stihl ještě půl roku před svou smrtí pranýřovat jako ďábelský vynález antidemokratů a burcoval obranu proti jejím rafinovaným polopravdám i jedovatým lžím: „Upřímně řečeno, mám velmi nerad všechno, čemu se říká propaganda. **Polkládám za jednu z největších politických ohavností tohoto věku, že k násilí, jímž byli a jsou lidé a národy ovládnuti hmotně, přistoupila jako poslední vymoženost 20. století propaganda, která ovládla lidi a národy duševně. Násilí zbavuje lidí svobody vůle, propaganda je zbavuje svobodného úsudku.** Není to náhoda, že propagandu jako politickou zbraň objevily diktatury, demokracii je propaganda v podstatě něčím stejně cizím jako násilí. Ale jak víte, i demokracie se musí bránit zbraněmi, jde-li se na ni s flintou a kanónem: a musí se bránit slovem a tiskem, je-li jimi ohrožována ... tahle **duchovní mobilizace**, již je nám třeba jako těch druhých zbraní, zatím selhala. Prosím vás, nevíte, či vinou?“ (Čapek: Na břehu dnů. ČS Praha 1966, str. 400. Lidové noviny, 2. 6. 1938). Bohužel jsme propagandy užili více než dost: doprovází nás v nejrůznějších podobách — umocněných moderními masmédií — dosud.

Od času druhé světové války je disfunkční využívání i zneužívání celé řady moderních lidských poznatků a technologií extrémně riskantní. Hro-

zí neúnosná devastace životního prostředí, znehodnocování zdraví, kultury, lidskosti i zánik lidstva. Naléhavě vyjádřil tento osudový problém F. Dürrenmatt v díle „Fyzikové“. Nejde ovšem jen o fyziky. Zneužití může být téměř vše — i pedagogika, škola a výchova. Jde o obecně etický, politický i ekologický problém, který se dotýká každého z nás. Atomové bomby způsobují nedozírné katastrofy naráz. Zneužití výchovy, tmářství, dezorientující manipulace, propaganda a pahodnoty antikultury ochromující lidský život postupně, mohou však být neméně ničivé, zraní-li jádro osobnosti, její identitu, svobodu a odpovědnost, promění-li člověka v sektářského fanatika nebo v konformního robota a konsumenta. Na totalitu si mnozí zvykli relativně brzy a lehce (Člověk si vždy nějaké útočiště najde), těžko se však napravují její důsledky. Náš exulant z USA prof. J. A. Mestenhauser např. r. 1992 uváděl, jak obtížné je u nás rozvíjet **kritické myšlení**. Ještě jsme s tím nezačali a už se mnozí bojí, abychom to nepřehnali.

Rizika dneška jsou i proto tak značná, že mnohé ekologické a zřejmě i sociálně psychické, kulturně výchovné a etické deviace mohou být po překročení jistých mezí nevratné.

Svého času byl na stránkách časopisu „Vesmír“ publikován tento pokus: Vhodíme-li žabu do horké vody, brání se, vyskočí. Vložíme-li ji však do nádoby s vodou přiměřené teploty a zahříváme ji pozvolna, ztrácí sebezáchovné reflexy, nevyskočí, nebrání se být „uvařena zaživa“. Zdá se, že i někteří naši lidé ztratili sebezáchovné reflexy lidskosti, mají lokajskou servilnost vůči mocnějším a arogantní přehlížení slabších již zafixované. Jsou apatičtí k nepravostem veřejným i ke krivdám mezi bližními. Na nespravedlnost nereagují, „nevyskočí a nevyskočí“.

V čem tady spočívá odcizení i zrada té části vzdělanců, kteří jsou ochotni sloužit kdykoliv, jakkoliv, komukoliv. V podstatě resignují na své poslání, zrazují „etos“, posléze i „logos“ své odbornosti, neangažují se za život hodnotnější ani za spolehlivější poznání. Vyhýbají se palčivým otázkám, preferují tematiku konjunkturální nebo aspoň indiferentní. Místo aby mýlíci se vlivné laiky i politiky přesvědčovali, slabošsky i prospěchářsky se přizpůsobují. V práci věnované akceleraci se např. potlačí faktory retardační, aby oficiální zkrácení ZDŠ o jeden rok bylo „zdůvodněno“. Selhání mnohých odborníků spočívá též v zanedbávání širších souvislostí, v jednostranném scientismu, technokratismu, v metodologickém formalismu, v ignorování morální spoluodpovědnosti, v potlačování lidského svědomí, v tak roztržštěné dělbě kompetencí, že nikdo nemůže vlastně za nic. Dělbá práce novodobých specialistů i lidských robotů bývá tak rozparcelovaná, že lze všechny dílčí operace vydávat za úspěšné a přesto při nich pacient umírá. Nemá-li se stát postmoderní éra dobou postsolidární (ne-li

posthumánní) nutno posílit syntetické zřetěle k učeněné jednotě lidského života a světa, mnohem výrazněji **kultivovat vnitřní i vnější svět člověka**. Radikálněji překonávat rozštěp našeho života a světa, partikularizaci moderní doby, izolaci věd od etiky a dalších složek kultury, fragmentárnost našeho poznání, jednání i prožívání.

Nemá-li zůstat velkorysý projekt „dílny lidskosti“ věčnou utopií, nutno ji pojímat reálněji, tzn. univerzálně. K opravdové humanizaci člověka se přibližujeme jen tam, kde dochází k funkčnímu i šťastnému propojení školy — jako instituce učící plnému životu s dostatečně funkční „školou“ veškerého lidského života. Reálnou dílnou lidskosti musí být zkrátka nejen školy, ale i lidský život sám.

Zejména všechny naše pedagogické obory specializace a odborné kompetence nutno proto propojovat i integrovat **celistvým a otevřeným pojetím výchovy, lidského života a světa i jejich moudrou humanitně demokratickou a ekologickou hodnotovou orientací**. V naší odborné činnosti by mělo být Komenského krédo „Kdo prospívá ve vědění a ztrácí v mravech, více ztrácí než získává“ kategorickým imperativem. Pohnutý život našich generací prověřil i slova, jimiž končil článek „Pedagogika a pedagogové“, uveřejněný v Učitelských novinách 12. září 1968: „Nemůžeme zabránit tomu, aby kritizované poměry trvaly i nadále. Můžeme jen konstatovat, že nikdo a nic nezbaví pedagogy odpovědnosti za pedagogiku.“